

Б.К. Адамбек*

«Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті» КЕАҚ, Қарағанды, Қазақстан
(E-mail: adambekb@bk.ru)

Кеңес мемлекетіндегі «Қызыл террор»

Ұсынылып отырған мақалада Кеңес мемлекетінің әр кезеңінде жүргізілген «қызыл террор» саясаты көптеген деректерге сүйеніп кең түрде көрсетілген. Автор Кеңес өкіметі орнағаннан кейін, елдегі репрессиялық және террорлық саясаттың басталу себептерін, олардың идеологиялық негіздерін және большевиктердің осы саясаттарын мемлекеттік деңгейде жүргізгенін тарихи құжаттар және әртүрлі ресми шешімдер арқылы дәлелдеген. Сонымен бірге, Кеңес мемлекетінің үкіметі ауқымды террорлық саясатты ішкі және сыртқы оппозицияға қарсы жүргізгеннің нәтижесінде миллиондаған адамның құғынға ұшырағанын, жүздеген концлагерьлерге қамалғанын және жазалау арқылы қаза тапқаны қаралып отырған мақалада жан-жақты көрсетілген. Шын мәнінде, өз халқына қарсы террорлық саясатты жүргізу үшін, партия және Кеңес басшылығы мемлекеттік органдарды, әртүрлі жазалау күштерін кең түрде пайдаланғаны, ал олардың жұмыстарын бағынышты ақпарат жүйелері бұл шаралар КСРО-ның жауларына қарсы жүргізілген әділ күрес деп ақтап отырғаны баяндалған. Осыған байланысты, Кеңес мемлекетінде жүргізілген «қызыл террор» саясаты XX ғасырдағы ерекше трагедиялық тарихи кезең ретінде дәлелденген.

Кілт сөздер: революция, Кеңес, таптық күрес, партия, оппозиция, репрессия, лагерь, террор, саясат, эмиграция.

Кіріспе

Тарихта болған революциялардың көпшілігі революциялық террор арқылы іске асқаны бәрімізге белгілі жағдай. Барлық революцияларда жеңіске жеткен революционерлер террорды мемлекеттік саясатқа айналдырады. 1917 жылы Қазан төңкерісі арқылы билікке келген большевиктер де осы саясатты көлемді түрде жүргізді және сол кезден бастап кеңес қоғамында Ресейде XIX ғасырдың 70-нші жылдары басталған террорды ақтап, оған қатысқан революционерлерді ерекше ерлік көрсеткен адамдар ретінде көрсетіліп келді. Ал, қазіргі тарихи кезеңде большевиктердің 1917-1953 жылдары өз халқының миллиондаған өкілдеріне жүргізген зұлым саясаты Кеңес мемлекетінде жүргізілген «Қызыл террор» ретінде қаралып отырғаны заңды құбылыс деп есептеуге болады.

Кеңес мемлекетіндегі «қызыл террор» әлі күнге дейін терең зерттелмеген тақырыптардың бірі, өйткені Кеңес Одағы кезінде сол кездегі билеуші Коммунистік партия большевиктердің террорлық саясатын дәл осындай бағытта жазуға тыйым салды, ал енді ол туралы тарихшылар жазатын болса, оны тек таптық күрес немесе қызылдардың өз жауларына қарсы жүргізген әділ күресі ретінде ғана көрсету керек болды. Тек КСРО-да қайта құру кезеңі басталғанда ғана «қызыл террор» біртіндеп зерттеле бастады.

Жоғарыда аталған себептерге байланысты, Кеңес мемлекетіндегі «қызыл террор» саясатын шетел тарихшылары өздерінің еңбектерінде ашық көрсете бастады, оның ішінде, ағылшын тарихшысы Э. Карр, француз ғалымы Н. Верт және осылармен қатар кеңестік Ресейден эмиграцияға кеткен саяси қайраткерлерді: П. Миллюков, А. Керенский, М. Шокай және тағы басқалардың еңбектерін атап кету керек [1].

Тек КСРО-ғы қайта құру кезеңінде және посткеңестік жылдары Кеңес мемлекетіндегі «Қызыл террор», саяси репрессиялар туралы кейбір авторлардың еңбектері жарық көрді. Солардың ішінде ресейлік ғалымдар: С. Мельгунов, В. Булдаков, Л. Шкаренков, О. Будницкий; қазақстандық тарихшылар: Д. Шаймуханов, С. Шаймуханова, Б. Адамбек, И. Қозыбаевтың т.б. еңбектері ерекше орын алады [2].

Кеңес мемлекеті ыдырағаннан кейін, КСРО-ғы саяси репрессиялар тақырыбы, кейбір оқу құралдары мен оқулықтар да белгілі деңгейде жазылды [3].

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: adambekb@bk.ru

Осы аталып өткен тарихи еңбектерге қарап талдау жасағанда байқағанымыз, Кеңес мемлекетіндегі жүргізілген «қызыл террор» тақырыбы әлі терең зерттелмеген тақырып екенін, оны ғылыми тұрғыдан зерттеуде әртүрлі кедергілер болғанын атап кету керек. Сондықтан, бұл маңызды тақырыпты жан-жақты сараптау және ғылыми түрде зерттеу алдағы уақытта кең түрде жүргізіледі деп ойлаймыз. Ал, осы ұсынылып отырған мақала зерттеліп отырған тақырыпты тереңірек көрсетуге бағытталған жұмыстың бірі деп есептеуге болады деуге негіз бар.

Зерттеу әдістері

Ұсынылып отырған мақаланың ғылыми-әдістемелік негізі ретінде қарастырып отырған тақырып бойынша осы уақытқа дейін басылып шыққан еңбектер алынды. КСРО-ғы «қызыл террор» мәселесімен шұғылданған зерттеушілердің еңбектерін қарастыру барысында және оларды сараптай отырып, талдау жасау кезінде: тарихи объективтік, логикалық, жүйелілік, салыстырмалы талдау тағы басқа әдістер қолданылды. Осыған орай, қазіргі уақытша пайда болған бірқатар тың деректерді қосу негізінде, Кеңес мемлекетінде жүргізілген террорлық-репрессиялық саясаттың әртүрлі кезеңдері мен бағыттары, олардың трагедиялық жақтары және ерекшеліктері тарихи-объективтік принцип негізінде көрсетілді. Сондықтан, осыған байланысты зерттеліп отырған тақырыпты дәлелдеу үшін, сараптама-лық анықтау және әртүрлі бақылау әдістері кең түрде қолданылды. Сонымен бірге, қарастырылып отырған өте маңызды тақырыпты ғылыми түрде зерттеу кезінде пайдаланған ғылыми-әдістемелік принциптер де жаңа бағыттар мен дәлелдер пайда болуы мүмкін екенін атап кету керек сияқты.

Талқылау және нәтижелері

Революцияның бірінші күнінен бастап, террорлық саясат кеңес жүйесін қалай да болса сақтап қалу үшін қолданылған құрал ретінде қаралды. 1917 ж. Қазан төңкерісінің көсемі В. Лениннің «пролетариат диктатурасы» билік ретінде зорлық-зомбылыққа сүйеніп, ешқандай заңдармен есептеспей «якобиндік аяусыздық» арқылы елді ескі қоғамның қалдықтарынан тазалау керек деген зұлым ұғымынан пайда болды. Қазан төңкерісінен бір ай өтпей жатып, әскери-революциялық комитет (ӘРК) кеңес үкіметімен ынтымақтастыққа келіспеген әртүрлі шенеуніктерді «халық жаулары» деп жариялайды. 1917 жылдың аяғында құрылған Бүкілресейлік Төтенше Комиссия (ВЧК) және кейін пайда болған Мемлекеттік саяси басқарма (ОГПУ) органдарына сотсыз жазалау құқықтары беріліп, олар адамдардың тағдырларын аяусыз қатаң түрде шешетін болды [4; 86].

1918 жылдың 30 тамызында Мәскеуде Ленинге, одан басқа кейбір большевиктер көсемдеріне қастандық жасалды. Дәл осы оқиғалардан кейін, большевиктер «қызыл террор» басталғаны туралы жариялады. Осы кезеңде А. Керенскийдің жазуы бойынша «елде мыңдаған адамды большевиктер аяусыз жазалауға кірісті» [5; 339]. «Қызыл террор» ең басынан: кәсіпкерлерді, бұрынғы офицерлерді, революцияны қолдамаған интеллигенция өкілдерін және ауқатты шаруаларды жоюға арналған қатал саясатқа айналды. Осы уақытта жүріп жатқан Азамат соғысы кезінде кеңестік Ресейде аманатқа алу, тосқауыл және арнайы құрамалар әскерлері, концентрациялық лагерьлер системасын құру кең етек алды. ВЧК-тің қанышерлік қадамдары, әсіресе, революцияны қолдамаған орыс казактарына қарсы бағытталды, осыған байланысты 1919 жылдың қаңтар айында большевиктер партиясының «казачествоға қарсы аяусыз соғыс жүргізіп, оларды толық жою керек» деген шешімі шықты. Казактарға қарсы жүргізілген террор кезінде, тек Дондағы халықтың 50% қырып жойылды [6; 177].

1918 жылы террордан қаза болғандардың саны әлі белгісіз, бірақ сол жылғы белгілі оқиға ретінде келтіретін мысал бар; ол большевиктердің Петроградта 512 контрреволюционерлер мен ақгвардияшыларды атып өлтіруі болды [7; 145]. Таптық жауларымызға қарсы күресіп жатырмыз деп большевиктер басшылары ешкімге аяушылық көрсеткен жоқ, мысалы 1918 жылдың 16 шілдесінде олардың шешімімен соңғы Ресей императоры II Николай бүкіл жанұясымен атылды, сол күндері інісі Михаил және 18 императордың жақын туыстары өлім жазасына кесілді [8; 371].

Аталып отырған азамат соғысы жылдары ақгвардияшылар жағынан да «ақ террор» жүргізіліп, Кеңес өкіметін қолдаған көптеген адамдар қатаң жазаланды. Бірақ, ақтардың террорымен салыстырғанда, большевиктердің қызыл терроры әлдеқайда ауқымды және жантүршігерлік әдістерімен ерекшелінді. Мысалы 1920 жылы Қызыл Армиядан жеңіліс тапқан барон Врангель Қырымды тастап кеткеннен кейін, мұнда келген қызылдар террор ұйымдастырып, қолға түскен ақгвардияшылар мен оларды қолдағандардың 120 мыңын өлтіреді, олардың көпшілігі атылса, бірқатары дарға асылып немесе теңізге тасталып өлтірілген [9; 23].

«Қызыл террор» саясаты КСРО-да қалыптасып келе жатқан саяси қоғамның ерекшелігімен тығыз байланысты болды, өйткені террор большевиктердің құралы ретінде саяси оппозицияға қарсы жұмсалды. Азамат соғысынан кейінгі 20-шы жылдары Кеңес үкіметі өздерінің оппоненттерін тұтқындау, түрмеге жабу немесе жер аудару шараларын кең қолдана бастады. 1924 жылы В. Ленин қайтыс болғаннан кейін, саяси билік біртіндеп Коммунистік партияның Орталық комитетінің хатшысы болып сайланған И. Сталиннің қолына көшті. Оның басқаруымен оппозицияда болған белгілі партия қайраткерлері қызметтерінен босатылған, 1926-1929 жылдары партияның Саяси бюросынан: Троцкий, Каменев, Зиновьев, Бухарин және Рыков шығарылып, оларға қарсы іс қозғала бастады [10; 247]. Сонымен қатар, большевиктердің шешімімен 20-шы жылдардың орта кезінде дейін Ресейдегі әртүрлі саяси партиялар жойылып билік Коммунистік партияның қолына көшті.

Бірақ басқарушы партияның саясаты көптеген жерде қолдау таппады, 1920-21 жж. Тамбов, Түмен губернияларында, Кронштадта ірі көтерілістер болып, оларды большевиктер ерекше қатаң жазалады. Шаруаларға қарсы террор коллективтендіру жылдары жалғасын тапты, өйткені тек 1930 жылы КСРО-да 6177 көтеріліс орын алды, әсіресе: Украинадағы, Дондағы, Солтүстік Кавказдағы және Қазақстандағы көтерілістер өте ауқымды болды, оларға қатысқандарға қарсы аяусыздық жазалау операциялары жүргізілді. Осындай жазалау операциялардың арқасында НКВД-ға (Ішкі істер комиссариаты) түскен бір мәліметтің өзінде «Солтүстік Кавказ өзендері көтерілісшілердің мыңдаған өліктерін теңізге әкетіп жатыр», – деп көрсеткен [11; 125].

1919 жылдан бастап құрылған концентрациялық және түзету лагерьлерінің жұмысын бір жүйеге келтіру үшін, 1930 жылы Кеңес үкіметінің қаулысымен: Солтүстік аймақ: Орал, Сібір, Қиыр Шығыс, Қазақстан және басқа территорияларда орналасқан лагерьлерді басқару үшін, ОГПУ-дің системасында Арнайы басқарма құрылды. Репрессияға ұшыраған адамдардың саны көбейіп кеткеннен кейін, бір жылдан соң барлық лагерьлердің жұмысын ұйымдастыру үшін арнайы жаңа басқарма құрылды, ол ОГПУ-дің ГУЛАГЫ деп аталды. Мемлекет ішінде мемлекет сияқты құрылған ГУЛАГ-тың құрамына 53 лагерь, 425 әртүрлі колония, 50-ге жасы толмағандардың колониясы және 90 балалар үйі кірген. Қазіргі деректер бойынша, 1930-1953 жылдар ГУЛАГ-та 18 миллионнан астам адам болған және сол кезеңде болғандардың 786 мыңы атылған [12; 610]. КСРО-ғы ірі лагерьлердің бірі — Қазақстандағы Карлаг болды, онда 1932-1958 жылдары 1 миллионнан астам адам жазасын өтеді, солардың 40 пайызы аштықтан, ауыр жұмыстан, қызыл жендеттердің жазаларын көтере алмай өлді, нақты өлгендердің саны әлі күнге дейін белгісіз болып отыр [13; 19].

Мемлекеттегі террорлық саясатты жүргізу кезеңдерінде И. Сталин басқарған КСРО басшылары өз халқының өкілдеріне қарсы репрессияларды кең түрде жүргізіп отырды. 1934 жылы 1 желтоқсанда белгілі қайраткер С.М. Кировты жеке араздық негізінде Л. Николаев деген атып өлтірген [14; 197]. Осы оқиғадан кейін Сталин және оның қолшоқпарлары саяси репрессияны өздерінің қарсыластарын жою үшін кең түрде пайдаланды, мысалы 1920-30 жылдары 11 жалған саяси процестер ұйымдастырылып, солардың негізінде мыңдаған адам репрессияға ұшырады, олардың ішінде партия және кеңес қызметкерлері, интеллигенция өкілдері, бұрынғы оппозициялық партиялардың мүшелері, қарапайым жұмысшылар мен шаруалар болды. 1936 жылдың соңында Ішкі істер халық комиссары болып Н. Ежов тағайындалды. Міне осы уақыттан бастап КСРО-ғы үлкен террорда ерекше жантүршігерлік кезеңі басталды. Бұл кезде мыңдаған адамды жою үшін құрылған «үштік», «екілік», «айрықша кеңес», «жаппай конвейер» сот қызметін жүзеге асырған көптеген тәсілдер пайдаланылды [15; 5]. Тарихта «Ежовщина» деп аталған 1937-1938 жылдардағы репрессиялар ең басты саяси оппозиция өкілдеріне қарсы бағытталды, осы жылдары өткізілген жалған процестердің негізінде мыңдаған адам жазаланды, көбісі өлім жазасына кесілді, олардың ішінде партия мен Кеңес мемлекетінің белгілі қайраткерлері: Рыков, Бухарин, Раковский, Пятаков, Сокольников және т.б. белгілі адамдар болды, бұл террорлық саясат КСРО-да саяси оппозицияның толық жойылуына әкеп соқты [16; 83].

Аталған кезеңде «ұлтшылдар», «халық жаулары» деген айып тағылып, көптеген ұлттық республикалардың партия және мемлекет қайраткерлері репрессияға ұшырады. Олардың арасында: Л. Картвелашвили, П. Орахелашвили (Грузия), П. Постышев, С. Косиор (Украина), В. Шаренгович (Белоруссия), А. Икрамов, Ф. Ходжаев (Өзбекстан) т.б. Ал Қазақстанда саяси репрессияға ұшырағандардың қатарында белгілі қайраткерлер: Т. Рысқұлов, С. Сейфуллин, Д. Садуақасов, О. Исаев, О. Жандосов және көптеген мәдениет қайраткерлері болды [17; 88].

1937-1938 жылдары Кеңес үкіметіне қарсы төңкеріс дайындап, шетел мемлекеттерімен байланысты болды деген сылтаумен Қызыл Армияның атақты қолбасшылары ату жазасына кесілді. Олардың ішінде, маршал М. Тухачевский және И. Якир, И. Уборевич, А. Корк, Р. Эйдеман, К. Блюхер,

А. Егоров, П. Дыбенко, В. Путна, В. Примаков сияқты белгілі әскери қызметкерлерді атап кету керек. Жалпы осы уақытта тұтқындалған 408 жоғарғы шенді әскери қызметкерлерден 401 ату жазасына кесіліп, жетеуі ғана концлагерьге қамалған [18; 244].

Үлкен террор кезіндегі репрессиялар КСРО-ның барлық аймақтарында белсенді жүргізілді, мысалы тек Қазақстанда әзірге табылған деректер бойынша ғана 120 мың адам репрессияға ұшырап, олардың 25 мыңы атылып кеткен [19; 20].

Большевиктердің өз халқына қарсы жүргізген террорлық саясаты Кеңес мемлекетінің шекарасымен шектелген жоқ, 1920-40 жылдары кеңестік жендеттер КСРО басшылығының тапсырмасымен шетелге кеткен саяси тұлғалардың соңына түсті, мысалы КСРО-дан жіберілген агенттер шетелде тұрған ақгвардияшылардың әскери басшылары генералдар А. Кутеповты және Е. Миллерді өлтірді [20; 19]. 1940 жылы Сталиннің тапсырмасы бойынша КСРО-дан арнайы жіберілген агент Р. Меркадер Мексикада эмиграцияда тұрып жатқан Л. Троцкийді өлтірді, сонымен қатар шетелде жүрген украин ұлт-азаттық қозғалысының көсемдері Е. Коновалец пен С. Бандера арнайы жіберілген кеңестік агенттердің қолынан қаза тапты [21; 12-13]. Осылай, Кеңес Одағының басшылары бұрын болмаған халықаралық терроризм саясатының негізін қалады деуге болады.

Тақырыбымызды қорытындылай келсек, Кеңес мемлекеті құрылғаннан 1953 жылға дейін КСРО-да қырылған халықтың толық саны әлі анық анықталмай келеді. «Мемориал» қоғамы оны 12 млн десе; Саяси Бюроның бұрынғы мүшесі Л. Яковлевтің комиссиясының есептеуінше 32 млн. Белгілі тарихшы Рой Медведевтің есебі бойынша олардың саны 40 млн, ал жазушы А. Солженицын 55 миллионның маңайы деп болжайды. Ең басынан атеистік саясат жүргізген Кеңес үкіметі 165 мың дін өкілдерін тұтқындап, олардың 107 000 атқызған [22; 9].

Осылай тоталитарлық жүйені қалыптастырған Кеңес мемлекетінің басшылары өз халқына қарсы «қызыл террор» саясатын жүргізіп, халықтарды үлкен трагедияға ұшыратты. Аталып отырған жантүршігерлік оқиғалар, бүкіл әлемге үлгі болғысы келген Кеңес Одағында орын алды. Мұндай өз халқына қарсы жүргізген қылмыстық саясат адамзат тарихында басқа мемлекеттерде ешқашан болған емес деп айтуға болады.

Қорытынды

Кеңес мемлекетіндегі террорлық саясат 1917 жылғы Қазан төңкерісінен кейін, билікке большевиктер келгеннен соң басталды. Ленин басқарған Коммунистік партия мен Кеңес үкіметі террорлық саясатты өздерінің саяси қарсыластары ақгвардияшыларға бағыттады, сонымен қатар «таптық күрес» концепциясына сүйеніп Кеңестік Ресейдегі оппозицияға қарсы, аяусыз жүргізді. Өздерімен келіспейтіндерді тек жауы ретінде есептейтін басқарушы партия мен Кеңес үкіметі өткен ғасырдың 20-50-ншы жылдары басқа елдерде болмаған террорлық саясат жүргізіп, миллиондаған адамдарды жазалады. Сондықтан, КСРО-да орын алған үлкен террор оқиғалары қазіргі уақытта әлдеқайда терең зерттелетін уақыт жетті, тек ТМД елдерінің және алыс шетел елдерінің архив материалдарын басқа да тың деректерді зерттеу арқылы, Кеңес мемлекетіндегі «қызыл террор» саясатын күрделі түрде зерттеп сараптауға болады деп есептейміз. Сондықтан, Кеңес мемлекетіндегі «қызыл террор» саясатының басталуы және оның бағыттары мынандай факторларға байланысты болды:

- 1) Репрессиялық және террор саясаты Ресейде 1917 жылы экстремистік бағыттағы большевиктердің билікке келуімен байланысты.
- 2) «Қызыл террор» саясатының идеологиялық негіздері Азамат соғысы және одан кейінгі уақытта большевиктер партиясы жүргізген «таптық күрес» концепциясында қалыптасты.
- 3) Кеңес мемлекетінде «пролетариат диктатурасының» орнына басқарушы Коммунистік партияның диктатурасы орнап, репрессиялық және террорлық саясатты кең түрде жүргізе алатын әртүрлі мемлекеттік органдар құрылды.
- 4) КСРО басшылары террорлық саясатты жалғыз ішкі оппозиция емес, сонымен қатар шетелге кеткен оппозицияға қарсы жүргізіп, қазіргі уақытта да белгілі халықаралық терроризмнің негізін қалады.

5) XX ғ. 20-50 жж. КСРО-да жүргізілген «қызыл террор» саясаты әрбір революция болған елде өте қатал жазалау шараларының орын алатынын дәлелдеп берді.

Қорытындылай келгенде, Кеңес мемлекетіндегі жүргізілген «қызыл террор» саясаты КСРО басшыларының және Коммунистік партияның өзінің тоталитарлық билігін сақтап қалу үшін және саяси мақсатын іске асыру үшін, өз халқына қарсы бұрын тарихта болмаған аяусыз жазалау шараларының іске асырғанын түпкілікті дәлелдейді.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Милуков П.Н. Воспоминания / П.Н. Милуков. — М.: Современник, 1990. — 891 с.; Шоқай М. Түркістанның қилы тағдыры / М. Шоқай. — Алматы: Жалын, 1992. — 184 б.
- 2 Мельгунов С.П. Красный террор в России 1918–1923 / С.П. Мельгунов. — М.: СПТВLCORS, 1990. — 217 с.; Булдаков В.П. Красная смута. Природа и последствия революционного насилия / В.П. Булдаков. — М.: РОССПЭН, 1917. — 376 с.; Будницкий О.В. Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая половина XIX — начало XX в.) / О.В. Будницкий. — М.: Полит. энцикл., 2016. — 383 с.; Козыбаев И.М. Большой террор в Казахстане / И.М. Козыбаев. — Алматы: Раритет, 2019. — 368 с.
- 3 Реабилитация: Политические процессы 30–50-х годов. — М.: Политиздат, 1991. — 461 с.; Новейшая отечественная история. XX в.: учеб. для вузов: [В 2-х кн.] / Под ред. Э.М. Щагина, А.В. Лубкова. — М.: ВЛАДОС, 2004. — Кн.1. — 447 с.; Зуев М.Н. История России / М.Н. Зуев. Учебник для вузов. — М.: Приор-издат, 2005. — 688 с.
- 4 История СССР. Эпоха социализма: учеб. пос. / Под ред. С.А. Сераева. — М.: Просвещение, 1977. — 560 с.
- 5 Керенский А.Ф. Россия на историческом повороте. Мемуары / А.Ф. Керенский. — М.: Республика, 1993. — 384 с.
- 6 Островский В.П. История России. XX век / В.П. Островский, А.Н. Уткин. — М.: Дрофа, 1995. — 512 с.
- 7 Карр Э. История Советской России [в 14 т.] / Э. Карр; пер. с англ. — М.: Прогресс, 1990. — Кн. 1. — Т. 1, 2: Большеви́стская революция. 1917–1923. — 764 с.
- 8 Орлов А.С. История России: учеб. / А.С. Орлов, В.А. Георгиев, Н.Г. Георгиева, Т.А. Сивохина. — М.: Проспект, 1997. — 544 с.
- 9 Позднякова М. Товарищ Демон / М. Позднякова // Аргументы и факты Казахстана. — 2012. — № 48.
- 10 Берхин И.Б. История СССР. Советский период: учеб. пос. для вузов по спец. «История» / И.Б. Берхин. — М.: Высш. шк., 1987. — 704 с.
- 11 Адамбеков Б.К. XX ғасырдағы Ресей империясы, Кеңес мемлекеті және ТМД тарихы: оқу құралы / Б.К. Адамбеков. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2005. — 344 б.
- 12 История России: [В 2-х т.] / Под ред. А.Н. Сахарова. — М.: АСТ; Астрель; Транзиткнига, 2006. — Т. 2: С начала XIX в. до начала XXI в. — 862 с.
- 13 Шаймуханов Д.А. Карлаг / Д.А. Шаймуханов, С.Д. Шаймуханова. — Караганда: Полиграфия, 1997. — 175 с.
- 14 Соколов А.К. Курс советской истории 1917–1940: учеб. пос. / А.К. Соколов. — М.: Высш. шк., 1999. — 272 с.
- 15 Тасболатов А. Қызыл террор // «Егемен Қазақстан» газеті. — 2006. — 31 мамыр. — 5 б.
- 16 Новейшая история Отечества. XX век: учеб. для вузов: [В 2-х т.] / под ред. А.С. Киселева. — М.: ВЛАДОС, 1998. — 486 с.
- 17 Адамбек Б.К. Кеңес Одағының тарихы. (1971–1991) / Б.К. Адамбек. — Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2018. — 244 б.
- 18 Верт Н. История Советского государства. 1990–1991 / Н. Верт; пер. с фр. — 2-е изд. — М.: Прогресс-Академия; Весь Мир, 1995. — 544 с.
- 19 Коэмец Е. Машина смерти: новые подробности / Е. Коэмец // Караван. — 2017. — 26 мая. — № 19.
- 20 Превратить крестьянина в колхозного раба // Новый вестн. — 2019. — 13 февр. — № 6.
- 21 Млечин Л. Цель — ликвидация / Л. Млечин // Новая газета. — 2019. — 19 дек. — № 50.
- 22 Самрат Ж. Үлкен террор / Ж. Самрат // «Егемен Қазақстан» газеті. — 2017. — 2 қазан.

Б.К. Адамбек

«Красный террор» в Советском государстве

В статье автор, опираясь на многие источники, показывает политику «красного террора», проводившегося в различные периоды становления Советского государства. А именно, с использованием ряда исторических документов и различных вышедших государственных решений, автор доказывает, как после установления Советской власти, в стране начались репрессии и террор, вскрывает причины и идеологические основы политики, которая велась большевиками на государственном уровне. В то же время всесторонне показано, что в результате широкой политики террора в отношении внутренней и внешней оппозиции миллионы людей подверглись гонениям, были заключены в концлагеря и погибли в результате карательных мер. На самом деле партия и Советское руководство для проведения политики террора в отношении своего народа использовали государственные органы и различные карательные силы, деятельность которых показывалась и оправдывалась подчиненными средствами массовой информации как справедливая борьба против врагов СССР. Таким образом, в статье показано, что «красный террор», проводившийся в Советском государстве, был величайшей трагедией в истории XX века.

Ключевые слова: революция, Совет, классовая борьба, партия, оппозиция, репрессия, лагерь, террор, политика, эмиграция.

B.K. Adambek

“Red terror” in the Soviet state

In the article, the author, relying on many sources, shows the policy of the “Red Terror” carried out in various periods of the Soviet state. Namely, using a number of historical documents and various government decisions, the author proves how repression and terror began in the country after the establishment of Soviet power, reveals the causes and ideological foundations of the policy pursued by the Bolsheviks at the state level. At the same time, the article comprehensively shows that as a result of a broad policy of terror against internal and external opposition, millions of people were persecuted, imprisoned in hundreds of concentration camps, and also died as a result of punitive measures. In fact, the party and the Soviet leadership used state bodies and various punitive forces to carry out a policy of terror against their people, the activities of which were shown and justified by the subordinate mass media as a just struggle against the enemies of the USSR. Thus, the article proves that the “Red Terror” carried out in the Soviet state was the period of the greatest tragedy in the history of the 20th century.

Keywords: revolution, Soviet, class struggle, party, opposition, repression, camp, terror, politics, emigration.

References

- 1 Miliukov, P.N. (1990). *Vospominaniia* [Memoirs]. Moscow: Sovremennik [in Russian]; Shokai, M. (1992). *Turkistannyn kily tagdyry* [The fate of Turkestan]. Almaty: Zhalyn [in Kazakh].
- 2 Melgunov, S.P. (1990). *Krasnyi terror v Rossii 1918–1923* [Red terror in Russia 1918-1923]. Moscow: CPTVLCORS [in Russian]. Buldakov, V.P. (1917). *Krasnaia smuta. Priroda i posledstviia revoliutsionnogo nasiliia* [Red smut. Nature and consequences of revolutionary violence]. Moscow: ROSSPEN [in Russian]; Budnitskii, O.V. (2016). *Terrorizm v rossiiskom osvoboditelnom dvizhenii: ideologiya, etika, psikhologiya (vtoraia polovina XIX–nachalo XX v.)* [Terrorism in the Russian liberation movement: ideology, ethics, psychology (second half of the XIX-early XX century)]. Moscow: Politicheskaiia entsiklopediia [in Russian]; Kozybayev, I.M. (2019). *Bolshoi terror v Kazakhstane* [Big terror in Kazakhstan]. Almaty: Raritet [in Russian].
- 3 *Reabilitatsiia: Politicheskie protsessy 30–50-kh godov* [Rehabilitation: Political processes of the 30s-50s] (1991). Moscow: Politizdat [in Russian]; Shchagina, E.M., & Lubkova, A.B. (Eds.). (2004). *Noveishaia otechestvennaia istoriia. XX v.: uchebnik dlia vuzov* [New national history. XX century. Textbook for universities]. Moscow: VLADOS [in Russian]; Zuev, M.N. (2005). *Istoriia Rossii* [History of Russia]. Moscow: Prior-izdat [in Russian].
- 4 Seraeva, S.A. (Ed.). (1977). *Istoriia SSSR. Epokha sotsializma: uchebnoe posobie* [History of the USSR. The era of socialism]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
- 5 Kerenskii, A.F. (1993). *Rossia na istoricheskom povorote. Memuary* [Russia at a historical turning point. Memoir]. Moscow: Respublika [in Russian].
- 6 Ostrovskii, V.P., & Utkin, A.N. (1995). *Istoriia Rossii. XX vek* [History of Russia. XX century]. Moscow: Drofa [in Russian].
- 7 Karr, E. (1990). *Istoriia Sovetskoi Rossii. V 14 tomakh. Kniga 1. Tom 1, 2. Bolshevistskaia revoliutsiia. 1917–1923* [The History of Soviet Russia. In 14 volumes. Book 1. Vol. 1, 2: The Bolshevik Revolution. 1917-1923]. (Trans.). Moscow: Progress [in Russian].
- 8 Orlov, A.S., Georgiev, V.A., Georgieva, N.G., & Sivokhina, T.A. (1997). *Istoriia Rossii: uchebnik* [History of Russia. Textbook]. Moscow: Prospekt [in Russian].
- 9 Pozdniakova, M. (2012). *Tovarishch Demon* [Comrade Demon]. *Argumenty i fakty Kazakhstana — Arguments and facts of Kazakhstan*, 48 [in Russian].
- 10 Berkhin, I.B. (1987). *Istoriia SSSR. Sovetskii period: uchebnoe posobie dlia vuzov po spetsialnosti “Istoriia”* [History of the USSR. The Soviet period: a textbook for universities in specialty “History”]. Moscow: Vysshaia shkola [in Russian].
- 11 Adambekov, B.K. (2005). *XX gasyrdagy Resei imperiiasy, Kenes memleketi zhane TMD tarikhy: oqu quraly* [History of the Russian Empire, the Soviet state and the CIS in the 20th century: textbook]. Karagandy: Qaragandy memlekettik universitetinin baspasy [in Kazakh].
- 12 Sakharova, A.N. (Ed.). (2006). *Istoriia Rossii* [History of Russia]. V dvukh tomakh. Tom 2. S nachala XIX v. do nachala XXI v. [In two volumes. Vol. 2. From the beginning of the XIX century to the beginning of the XXI century]. Moscow: AST; Astrel; Tranzitkniga [in Russian].
- 13 Shaimukhanov, D.A., & Shaimukhanova, S.D. (1997). *Karlag* [Karlag]. Karaganda: Poligrafiiia [in Russian].
- 14 Sokolov, A.K. (1999). *Kurs sovetskoi istorii 1917–1940: uchebnoe posobie* [The course of Soviet history 1917-1940: textbook]. Moscow: Vysshaia shkola [in Russian].
- 15 Tasbolatov, A. (2006). *Qyzyl terror* [Red terror]. “*Egemen Qazaqstan*” gazeti — *Newspaper of “Sovereign Kazakhstan”*, May, 31 [in Kazakh].
- 16 Kiseleva, A.S. (Ed.). (1998). *Noveishaia istoriia Otechestva. XX vek: uchebnik dlia vuzov* [New History of the Fatherland. XX century. Textbook for universities]. Moscow: VLADOS [in Russian].

17 Adambek, B.K. (2018). *Kenes Odagynyn tarikhy. (1971-1991)* [History of the Soviet Union. (1971-1991)]. Karagandy: Qaragandy memlekettik universitetinin baspasy [in Kazakh].

18 Vert, N. (1995). *Istoriia Sovetskogo gosudarstva. 1990–1991* [History of the Soviet state. 1990-1991]. Moscow: Progress-Akademiia; Ves Mir [in Russian].

19 Koemets, E. (2017). *Mashina smerti: novye podrobnosti* [Death machine: new details]. *Karavan — Caravan, May 26, 19* [in Russian].

20 *Prevratit krestianina v kolkhoznogo raba* [Turn a peasant into a collective farm slave] (2019). *Novyi vestnik — New bulletin, February 13, 6* [in Russian].

21 Mlechin, L. (2019). *Tsel — likvidatsiia* [Purpose — liquidation]. *Novaia gazeta — New newspaper, December 19th., 50* [in Russian].

22 Samrat, Zh. (2017). *Ulken terror* [Big terror]. *“Egemen Qazaqstan” gazetі — Newspaper of “Sovereign Kazakhstan”, October 2* [in Kazakh].

Букеетов университет